

VĚK
MENHIRŮ

V
ČECHÁCH

JIRÍ BILEK

A dark, irregularly shaped rock, possibly a menhir, is shown against a white background. The rock has a rough, textured surface and is oriented vertically. In the center of the rock, the words "VĚK MENHIRŮ V ČECHÁCH" are inscribed in a white, stylized, hand-drawn font. The text is arranged in four lines: "VĚK" on the first line, "MENHIRŮ" on the second line, "V" on the third line, and "ČECHÁCH" on the fourth line. The rock is positioned in the center of the frame, with a small, dark, rounded object resting on the ground to its right.

VĚK
MENHIRŮ
V
ČECHÁCH

VĚK
MENHIRŮ
V
ČECHÁCH

JIRÍ BÍLEK

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Jiří Bílek, 2020
Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2020
Photos © Jiří Bílek, Wikimedia Commons, 2020
Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2020

ISBN 978-80-7557-960-7 (print)

ISBN 978-80-7557-895-2 (ePub)

ISBN 978-80-7557-896-9 (mobi)

ISBN 978-80-7557-897-6 (pdf)

Obsah

Obsah	5
Poděkování	13
Úvodem	15
Kameny uctíváné i proklínáné	17
Zázračné a léčivé kameny	17
Ďábelské kameny a stopy	20
Potrestané hříšnice a hříšníci	22
Terminologie megalitických památek	28
Megalit	28
Jednotlivé kameny	28
Vázané stavby	32
Svět plný megalitů	34
„Lapides paganorum“ a jejich obhájci i pochybovači	35
Pohanské kameny jako hřích a hrozba	35
Pozůstatek pravěkých kultů	38
Trojice „otců zakladatelů“	40
„Otec“ tří pravěkých epoch	43
Dva Angličané a Ir	45
Takových útvarů si všimati a bedlivým skoumáním ustanoviti	47
Geolog, paleontolog a archeolog	51
Starý mládenec s družinou	52
Zakladatel moderní archeologie	54
Více geograf než archeolog	56

Příběh dolmenu u Strakonice	57
Skvělý archeolog-amatér	58
Pravých menhirů v Čechách není	60
Slepé uličky archeologie	61
Geolog, astrolog a publicista	63
Petroarcheolog a beletrista	63
Psychotronik a fotograf	64
Donutil sochy kráčet	65
Dva geologové na stopě	67
Znamé i méně známé megalitické stavby	68
Není tu jen Stonehenge	68
Pravěká observatoř, kalendář, nemocnice, maják pro mimozemšťany	73
Místo slunečních rituálů	76
Silbury Hill	79
Avebury	81
Rollrightské kameny	84
Mohyla Brin-Kelly-Dee	87
Skotský Maes Howe	88
Mohylový monument Newgrange	88
Kamenné záhady „sladké“ Francie	90
Carnac	90
Zkamenělí Římané, kalendář, observatoř i obětiště	94
Pravěká ZOO	95
Helvétská kamenná alej	96
Portugalské Mouras Encantadas	97
Ales Stenar – švédské Stonehenge	99
Sardinské nuraghi a korsické prehistorické sochy	103
Nejstarší kamenné chrámy světa	106
Kamenné koleje mířící do moře	109
Menhiry „černého kontinentu“	110
Velké kamenné kruhy	111
Hrob mytického obra	113
Megality za Atlantikem	115

Medicínský kruh v horách	116
Velká hadí mohyla	117
Kamenné koule z Kostariky	119
Golfové míče bohů	122
Arménské Stonehenge	124
Sibiřské a mongolské záhadné jelení kameny	126
Kamene zabudnutého času	128
Záhada obřího valu	130

Vztyčené kameny, kamenné řady a kruhy a další megality

v Čechách a na Moravě	133
Kameny spatřené a dotýkané	134
Bratronice – kámen u hřiště	134
Březno – Zakletá dívka	136
Dolní Chabry – Zkamenělý slouha	139
Drahomyšl – Zakletý mnich	143
Družec – Zkamenělec	146
Horoměřice – Zlomený kámen v ohradce	150
Hradištko – U kamene v Kersku	152
Hřivčice – ukazatel cest	154
Javorník – Měsíční, Větrný a další kameny	155
Jemníky – U Kamene	157
Kamenný most – U Kamene	159
Klobuky – Zkamenělý pastýř	161
Krabčice a Bechlín – pomník s nápisem	170
Křečovice – „keltské sluníčko“ v kostelní zdi	171
Kvílice – Boží sloup a Boží muka	173
Ledce – ztracené kameny	174
Lhota – Křížový kámen	176
Libenice – Keltská stéla	177
Líšno – kámen v zatáčce	179
Orasice – Keltský kámen	180
Rakovník – Kamenná panna	181
Selibice – kámen v muzeu	183
Skůry – U Kamene	185
Slaný – Slánská hora – dva zřícené kameny	186
Slavětín – Baba	188

Smečno – Muclavská louka – kámen v bodláčí	190
Tuchlovice – jeden svalený, jeden stojící a dva zmizelé kameny	191
Vinařice – kámen v pomníku	193
Vyšehrad – nejen Čertův sloup.	195
Zbudov – Kubatovy kameny	201
Zbuzany – Pod olupem u kamene	204
Kameny nespátržené	206
Bezděz – ležící kámen	206
Bolevec – stojící kámen s pěti menšími.	206
Borovany – velký kámen na malém kopci.	206
Ctiboř – dva nové kameny.	207
Čachořice – malý menhirek	209
Číměř – nakloněná stéla	209
Damíč – kámen v lese	209
Dívčí kámen – léčivý menhir	210
Dobšice – vztyčený kámen	210
Homole – kámen na Balvanské hoře	210
Horská Kvilda – záhadný kámen u potoka	211
Hostišovice – kámen u jeskyně.	212
Hrachov – bachratý kámen	212
Hřejkovice – kámen na kameni	213
Chlístov – tři kameny.	214
Chodeč – nakloněný kámen	216
Chřeškovice – kámen s křížem	216
Chválov – kámen u dolmenu	216
Jistebnice – záhadný kámen	217
Kamenice – menhir v lese	217
Kleť – čtyři kameny či aktivity	218
Klíčov – špičatý kámen	218
Kněžice – kámen s křížem.	219
Kšice – menhirový kopec.	220
Lásenice – černý kámen.	221
Líčkov – kámen s letopočtem	222
Líchovy – kamenná svatyně s menhirem	223
Milevsko – dvoumetrový kámen	223
Modrava – velký stojící kámen	223
Mokřany – pozitivní kámen	224

Mosty u Kunžaku – pět kamenů	224
Nálesí – dvojice kamenů	225
Nové Dvory – široký menhir	226
Nýrsko – kámen u svatyně	226
Peckov – balvan u potoka	227
Petrohrad – kámen z doby bronzové	228
Písecké hory – obnovený menhir	229
Pivovarská hora – kámen na vrcholu hory	229
Prachatice – kámen v muzeu	229
Ražkov – aktilit	230
Skryje – neznámý kámen	230
Strážný – dva kameny s vizírem	231
Strmilov – dva velké černé kameny	231
Sušany – možný menhir	231
Šidlákov – opět stojící kámen	232
Šichova Vesec – menhir či smírčí kříž	233
Trnová – žulový balvan u hájenky	234
Újezdec – záhadný kámen	235
Varhošť – mohl by to být menhir	235
Veletín – jeden kámen na křižovatce a dva u hájovny	235
Velký Bor – stojící kámen	236
Vepice – kámen se svatyní a kruhem	236
Vesec – ráj milovníků kamenů	237
Vilín – dva vztyčené kameny	237
Vojetín – kámen u hradu Houska	238
Vrkoslavice – trojúhelníkový menhir	238
Zadní Boudy – tři kameny se svatyní	239
Zbečno – kámen u rybníčku	239
Žerčice – kámen z mohyly	240
Kamenné řady a kruhy	240
Kounov – od dostihů po mimozemšťany	240
Nečemice – řady mírí do nebe	261
Kluček – chmelnice lemované menhiry	263
Špičák – kamenný kruh a řada	264
Hředle – zmizelé kruhy	266
Bezdědovice – řady v lese	266
Bylany – šest kamenů u cesty	267

Cehnice – kruh s menhirem	268
Dobrš – řada kamenů.	269
Jílové u Prahy – narušené kruhy.	269
Kotlasy – řada či řady.	270
Křakov – kamenná řada.	270
Lázně Kynžvart – řady či řada.	271
Libenice – menhiry s řadou	271
Libětice a Nihošovice – zničené řady a kruhy	271
Malčice – menhir, kruh a mohyly.	272
Růženčina zahrádka – mozaika v horách	272
Sedlice (Lažany) – čtyři kamenné řady	273
Slatina – Čertovy náramky	273
Zadní Ptákovice – kamenné řady.	275
Zlešička – padlý menhir a poškozený kruh.	275
Zvotoky – tři kamenné řady na kopci	276
Žirovnice – kruhy z kamenů	277
Kamenné či také králový stoly	277
Kunějov – stůl se strašidelným kamenem	279
Lužnice – kámen u rybníka.	280
Modrá – stůl moravských knížat	280
Vícenice – utajený kámen	282
Zničené a zmizelé kameny	282
Brozánky	282
Čakovice – Kámen ze svatyně.	282
Dlažkovice	283
Droužkovice.	283
Dřínov	285
Kralupy nad Vltavou	285
Liběchov.	287
Louny	288
Sluhy.	288
Sousedovice – Zkamenělá baba, Alžběta.	289
Všestudy.	293
Novodobé vztyčené kameny.	294
Hajany – kámen ze sklepa	294
Holašovice – kruh z 13 kamenů	294
Jilem – strážce rezervace	295

Křešice – kámen	296
Kutná Hora – kamenný kruh s Goliášem	297
Luděřov – kámen vysoký 4 metry	297
Mořinka – silvestrovský menhir	297
Praha – Dívčí Hrady – tři neobjevené kameny.	298
Praha – Trója – kamenný kruh.	298
Říčky – kruh z kamenů	299
Svatá Kateřina – Kamenný kruh druidů	299
Tábor neboli Burkovák – kamenný kruh.	300
Volary – kruh jedenácti kamenů	300
Zdíkov – kámen vztyčený traktorem	301
Železná – obří kámen u říčky	301

Kamenné otazníky zůstávají	303
Čtyři hlavní oblasti	303
Kameny s mnoha poslánímí.	305
Podivné kruhy s příkopy a vchody	307
Rondely v Čechách a na Moravě	309
Druh posvátné práce?	310
Sociokulturní poslání	312
Předobraz megalitických staveb?	314
Zátka proti mořské vodě.	316
Centrální uzly energetického systému Země.	317
Zakonzervovaná energie.	318
Beztělci a megabity paměti.	319
Dvě energie proti sobě	322
Keltský obzorový kalendář	323
Pět druhů vztyčených kamenů.	327
Za všechno mohl ledovec	331
Nic není zcela jisté	332
Stále osiřelé kameny	334

Poděkování

Považuji za milou povinnost poděkovat všem, kteří byli ochotni mi při mém pátrání po vztyčených kamenech, kamenných řadách a kruzích jakkoliv pomoci. Nebylo opravdu možné všechna na internetu uváděná místa prověřit osobně, po řadě pokusů, kdy jsem najezdil stovky a nachodil desítky kilometrů často v náročném terénu a na uvedených lokalitách žádný kámen nenašel, jsem rezignoval. O to víc děkuji všem, kteří se mi snažili pomoci a opravdu pomohli.

Bc. Martina Bastlová, Kulturní a informační centrum města Nýrska

Jana Blatná, Obecní úřad Vacov

Mgr. Kateřina Brachtelová, starostka obce Tisová

Jitka Dondová, starostka obce Petrohrad

Jarmila Hanušová, Obecní úřad Soběšice

Štěpánka Hejlová, Obecní úřad Zvotoky

Eva Jelínková, starostka obce Lásenice

Bc. Gabriela Ježková, Městský úřad Mimoň

Kateřina Krutinová, Tisová

Andrea Levická, asistentka starosty obce Strupčice

Ing. Gabriela Macková, starostka obce Ctiboř

Štěpánka Pfliegerová, Archiv města Plzně

Mgr. Kamila Pokorná, Milevsko

Taťána Prošková, Zbečno

Markéta Příleповá, Obecní úřad Malenice

Marcela Rosová, Prachatické muzeum

Kateřina Ryšavá, starostka obce Tisová

Jelena Šaršeova, Správa Chráněné krajinné oblasti Kokořínsko – Má-
chův kraj

Jindřiška Vrbatová, Most

Manželé MUDr. Věra a MUDr. Stanislav Hanouskovi, Chotěboř

PhDr. Karel Foud, Národní památkový ústav

Miroslav Hrazánek, Obecní úřad Jesenice

Josef Jedlička, Skryje

Milan Klement, starosta obce Jilem

Tomáš Krutina, místostarosta obce Tisová

Karel Kučera, starosta obce Soběšice

Jaroslav Málek, starosta obce Kšice

Břetislav Matouš, Ústí nad Mží

PhDr. Vojtěch Pexa, Ústav archeologické památkové péče severozápad-
ních Čech

L. Pořízek, Správa chráněné oblasti Kokořínsko-Máchův kraj

Miroslav Rokoš, kronikář obce Všestudy

Miroslav Roučka, starosta obce Vacov

Marek Řeháček, tajemník Magistrátu města Jablonec nad Nisou

Karel Skalický, Městské muzeum ve Volyni

František Soukup, Tachov

Pan Vaňáč, Informační a kulturní centrum Volary

doc. PhDr. Václav Vondrášek, CSc., Volary

Ing. Vladimír Vršovský, Agentura ochrany krajiny a přírody ČR Liberec

Úvodem

Svůj první menhir či spíše vztyčený kámen jsem viděl jako školák asi půl kilometru za naší vesnicí. Stál v polích pod velkým kaštanem na mezi u polní cesty k lesu a byl tak tmavý a neforemný, až z něj šel strach. Chodíval jsem kolem něj cestou ze školy a představoval si, že by ten kámen mohl oživnout a... Potom nejprve kaštan s kamenem od vesnice oddělil přeložený potok ve vyžděném korytě, takže cesta k lesu zmizela, a nakonec kaštan porazili a kámen někam odvezli nebo zasypali, protože přes toto místo byla postavena železniční trať na vysokém náspu. Krajina se v důsledku důlní činnosti měnila a změnila k nepoznání. Občas mě zamrzí, že jsem tenkrát kámen alespoň nevyfotografoval.

S dalším vztyčeným kamenem jsem se setkal náhodně – jel jsem do Peruče, kde potkal kníže Oldřich krásnou pradlenu Boženu, pořídit fotografie pro jednu ze svých knížek a uprostřed planiny jsem spatřil nádherný kámen. Tyčil se přímo vyzývavě a já samozřejmě neodolal. Už jen pro tu vzpomínku na „můj“ kámen pod kaštanem. Tehdy byl kámen uprostřed pole a muselo se k němu klopýtat přes oraniště a já netušil, že jsem došel ke Kamennému pastýři u Klobuk, k našemu asi nejznámějšímu vztyčenému kameni označovanému za menhir. To jsem zjistil až následně z literatury a dozvěděl se také, že podobných kamenů, které by mohly být pravěkými menhiry, je na Lounsku, Slánsku, Kladensku a Žatecku víc.

Staly se pro mne koníčkem, objížděl jsem je a zachycoval na svitkový film, z počátku jen černobílý. Sháněl jsem vše, co se týkalo „českých menhirů“ a postupně zjišťoval, že ne všechno, co se píše v knihách a časopisech, odpovídá skutečnosti. A to jsem ještě netušil, že přijde „doba internetová“, kdy počet údajných menhirů začne prudce narůstat a informace o nich bude stále těžší ověřovat. Většina místních lidí o „nějakém šutru za vesnicí“ neví – čest těm několika málo výjimkám – a tušení o nich nemají ani na většině obecních úřadů, které jsem kontaktoval. Několik z těch kamenů, které jsem před lety viděl a nafotografoval, dokonce zmizelo,

prý si je odvezli různí zbohatlíci ke zkrášlení svých luxusních vil, další jsou zapomenuté a zarostlé tak, že jejich nalezení je opravdu nesnadné. A jiné vinou různých „pravěkých úprav“ okolí hodně ztratily ze svého kouzla. A snad aby to měli badatelé ještě těžší, vyrůstají stále nové, uměle vztyčované kameny i jejich sestavy „od Aše až po Jablunkov“.

To bylo jedním z důvodů, proč vznikla tato knížka. Zachycuje „stav českých menhirů“ na počátku roku 2020 a je možné, že ve chvíli, kdy ji čtenář dostane do ruky, už mnohé bude zase jinak. Je rozdělena do čtyř kapitol – v první si povíme o kamenech jako fenoménu lidských dějin, seznámíme se s odbornou terminologií a poznáme zahraniční i naše badatele, kteří se otázkám megalitů věnovali nebo věnují. Druhá kapitola je putováním po zahraničních megalitických památkách, třetí – těžiště knihy – je věnována vztyčeným kamenům, kamenným řadám a kruhům i dalším megalitům na území Čech a Moravy. Poslední kapitola přináší přehled teorií o tom, kdo byl tvůrcem megalitů a jaký byl jejich účel.

Kameny uctívané i proklínané

Kámen fascinoval člověka už od chvíle, kdy se naši dávní prapředci objevili na této planetě. Byl prakticky všude, tvrdý a vzdorující času, který jako kdyby nad ním neměl žádnou moc. Každý otisk vytesaný do kamene přežíval celé generace a zůstával stejný, byl němou připomínkou a svědectvím dávno minulých událostí, na něž by se jinak zapomnělo. On to však stále znovu a znovu připomínal – tady byla vždy hranice mezi dvěma kmeny, na tomto místě byl uzavřen mír mezi nepřáteli, právě zde přísahali naši náčelníci ve chvíli, kdy se ujímali vlády.

V úvodní části našeho putování za menhiry si povíme základní informace o kamenech, které v našich předcích vzbuzovaly úctu i strach, seznámíme se se základní terminologií, která nás bude provázet na dalších stránkách, přiblížíme si osudy vztyčených kamenů v různých historických epochách a povíme si také o těch, kteří se problematice megalitů věnovali a věnují ve světě i u nás.

Zázračné a léčivé kameny

Některé kameny či spíše kamenné bloky dostaly od přírody roztodivné tvary připomínající zvířata, lidské bytosti či bájně postavy. Jiné zase upoutávaly svým netradičním zbarvením, třeba tzv. bludné kameny přinesené ledovci z velkých dálek. Staly se kultovními místy – spolu se stromy, studánkami či vodními prameny –, kde pohanští předkové konali různé rituály, jimiž si chtěli naklonit své bohy. Někdy sem putovali i z velké vzdálenosti, protože některé kameny měly v jejich představách mimořádnou sílu a moc. Tato tradice uctívání kamenů a skal byla velmi silná a křesťanská církev proti ní bojovala dlouho do středověku. Ještě v Kosmově kronice z 12. století můžeme číst odsouzení těch, kteří tajně přinášeli ke kamenům a studánkám oběti.

Je nemožné vžít se do myšlení pravěkého člověka, ale snad nebudeme daleko od pravdy teorií, že chtěl mít „kouzelný“ kámen co nejbližší, aby

Krásný kámen, který lidová tradice připsala čertu

zajistil přízeň božstev, zdar a štěstí především sobě. Proč putovat daleko a dělit se o moc kamene s jinými, lepší je mít kámen jen pro sebe. Patrně z tohoto důvodu se začaly objevovat první vztyčené kameny neboli menhiry, které pocházely z místních zdrojů – na území českých zemích šlo nejčastěji o žulu, rulu, pískovec a vápenec –, často ale byly dopravovány z nalezišť vzdálených desítky nebo stovky kilometrů. Bylo to opravdu vyčerpávající, ne vždy bylo možné využít dopravu po vodě a potom musela nastoupit síla tažných zvířat, především volů, a lidských rukou. Pod někdy opravdu obrovské kameny byly vkládány válce či se nakládaly na sáně, ale mnohdy se prostě jen táhly. Ta vyčerpávající a dlouhotrvající námaha musela mít nějaký důvod, protože odváděla kmen či komunitu od lovu i dalších činností nezbytných pro přežití. To, co si od kamene nebo kamenů slibovali, pro ně muselo být ještě víc zásadní a důležité.

Někteří badatelé soudí, že vztyčování kamenů i stavba jiných megalitů byla součástí konkurenčního zápasu o životní prostor mezi migrujícími pastevci a usedlými zemědělci. Vymezovaly určité území, na něž si dělaly kmen či komunita nárok a současně ho měly ochraňovat před nepřáteli. To byl patrně jeden z důvodů, proč obdobím stavby megalitů prošly prakticky všechny pravěké kultury na všech kontinentech.

Tažení velkého kamene na saních podložených kůly

Ďábelské kameny a stopy

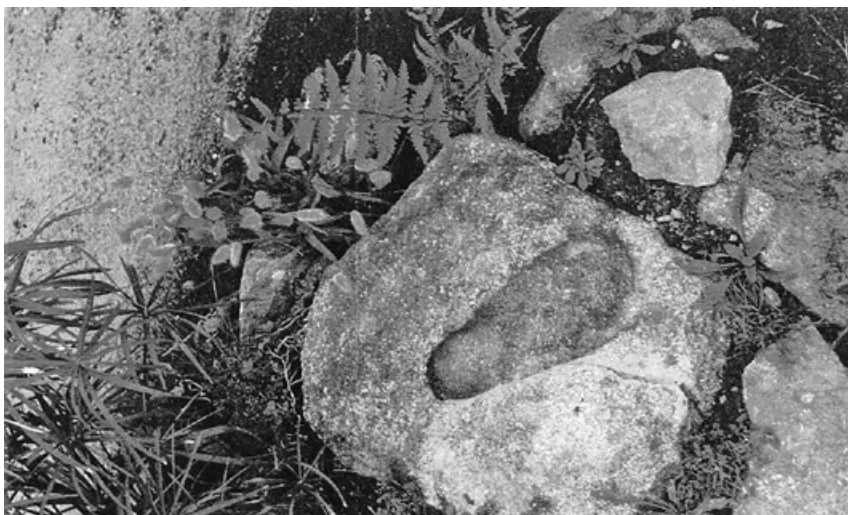
Vedle kamenů přinášejících požehnání a štěstí však byly také kameny, které působily cize a nepřátelsky, ať už pro svůj tvar či ještě častěji svým umístěním v krajině. Jak se mohl tak velký a těžký balvan dostat doprostřed lesa, louky nebo pole? Člověk ho tam určitě nedal, jako vysvětlení zbývaly proto pouze nečisté síly, které se snažily vždy lidem škodit. V Čechách, na Moravě i ve Slezsku to byl vedle obrů, trpaslíků a víl typických pro většinu Evropy nejčastěji čert neboli ďábel. Obě pojmenování se objevují v naší lidové tradici okolo 14. století, ale zatímco ďábel někdy v té době přišel ze západoevropské oblasti a byl opravdu vyslancem pekla, potom čert byl slovanský – šlo o původního pohanského běse (bese) neboli démona jako protipólu boha, a čert je tak výtvořem ještě předkřesťanské démonologie. Není také tak strašný a krutý jako ďábel či satan, obvykle při sázce s člověkem prohraje, protože ten se ukáže jako chytřejší a mazanější. Není však čerta dobré podceňovat, protože se stále snaží lidem škodit, a nakonec je odnést do pekla. Navíc

Jedna z mnoha Čertových skal

na sebe často bere lidskou podobu – nejčastěji myslivce v zelené vestě s červeným kloboukem –, ale může se ukázat také jako kozel, havran, černý kocour či černý pes.

Martin Stejskal ve své knize *Labyrinthem tajemna* uvádí na území Čech, Moravy a Slezska celkem 53 čertových kamenů, 27 čertových stop, 12 čertových brázd, šest hradů a šest zdí, deset mostů či bran a osm kopců spojených s čertem, a dokonce i Čertovu studánku u obce Myslív jižně od Nepomuku, kde se propadl do země čert pokropený svěcenou vodou a dodnes tam v prohlubni naplněné vodou vztekle bublá. Čertových děr vedoucích do pekla najdeme v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dokonce patnáct, tu nejznámější na hradě Pecka.

Krásný otisk své nohy zanechal čert u hradu Zvíkova

Velká část „čertovin“ vznikla díky prohrané sázce, kdy čert něco slíbil postavit, donést či zařídit výměnou za duši a nesplnil to, obvykle proto, že kohout zakokrhál dřív, než měl, nezřídka ponouknutý člověkem, který se vsadil. Například v Lidečku u Valašských Klobouk se čert vsadil, že přes noc postaví most a obrátí tok Senice. Ale kohoutí zakokrhání se ozvalo dřív a tak zůstala jen Čertova skála dlouhá 70 a vysoká 15 metrů, na níž je možné stále spatřit vytlačená záda pekelníka. Vrch Zebín (406 m n. m.)

u Jičina připomíná homoli a není divu – čert závodil v běhu s místním mlynářem a musel si na tomto místě vyklepat z boty písek. Tak vznikl kopec, čert se ale zdržel a prohrál.

Čert také zanechal řadu svých stop a otisků v kamenech. Otisk čertova kopyta a dlaně je například na zámku v Březolupech u Uherského Hradiště jako připomínka toho, že si odnesl do pekla krutého zámeckého pána, v Malém Beranově u Jihlavy je na skalce u Kamenného mlýna k vidění otisk čertova kopyta, který se právě tady odrazil, když odnášel do pekla nepoctivého mlynáře, u Miličina poblíž Votic mají Čertův komín – skálu, na níž je vidět otisk čertovy ruky, čertův zadek a kopyta zůstala otištěna v kameni u hradu Lichnice na Chrudimsku, Čertovu šlápotu lze také spatřit na hradě Roštejn u Telče či na hradě Valečov u Mnichova Hradiště, čertův dráp či přesněji drápy mají v Libochovanech na Litoměřicku. Mohli bychom pokračovat dále, vřdyť čertových stop, šlápot, rukou, kopyt, drápů či posezení je u nás opravdu hodně. Za poznamenání stojí, že mezi Chržínem a Louckou poblíž Velvar stával kdysi v polích Čertův menhir – velký kámen s rýhami, což měly být stopy čertových drápů. Dostal se sem v důsledku sázky mezi svatým Jiřím a čertem, kdo dál dohodí kamenem z Řípu. Čert dohodil jen za Chržín, drakobijec až za Velvary na místo, kde později vyrostl kostel.

Potrestané hříšnice a hříšníci

Osamělé kameny a kamenné útvary velmi často představovaly také hříšnice a hříšníky a označovaly místa se špatnou pověstí. Protože pověsti vznikaly v lidovém prostředí, jako jedna z prvních byla na řadě vrchnost a především ti, co honili poddané do práce. Ve Staňkovicích na Litoměřicku skoro čtyři metry vysoký skalní sloup připomínající mužský obličej je údajně zkamenělý vrchní velkostatku, který se na tomto místě rouhal, poblíž Nových Hradů u Vysokého Mýta potkal stejný osud za stejný hřích zlého správce, jenž se proměnil v kamenný sloup, u Ramzové na Jesenicku připomíná skalisko zvané Forman či Vozka, že tu pán zdejších hor Praděd pomohl rytíři Ulrichovi v zápase s kancem. Ten slíbil za svou záchranu jídlo pro místní hladové chudáky. Ale správce, který to měl zařadit, se ukázal jako bezbožník a lump, protože cestu před vozem dláždil chlebem pro chudáky. Za to ho Praděd i s povozem a koňmi zaklel do kamene. Stejně

dopadl i majitel zámku v Branné na Šumpersku, který nechal hladovým poddaným dovézt místo chleba kameny z hor. Zámecký pán v Dobromilicích u Kojetína zase zabil své dvě manželky a jejich těla zahrabal ve sklepení zámku. Když měl v kostele svatbu s třetí chotí, zkameněl a je k vidění dodnes v podobě kamene zvaného Modrovous u sakristie svato-stánku. To loketský purkrabí Gerhard von Wüstenfelse zkameněl pro své velmi zlé činy – nechával těla popravených nořit do vřídelní vody a obalené vřídelním kamenem je pro výstrahu dával rozvěšovat před hradem. V podobě kamene byl v roce 1775 vytažen z hradní studně. Až pozdější zkoumání ukázalo, že jde o meteorit, který byl poté rozřezán a věnován různým muzeím. Na Lokti tak zůstala jen „menší část purkrabího“. Že český čert má na rozdíl od ďábla občas i smysl pro spravedlnost, dokládá hluboká strouha u Lázní Bělohrad na Jičínsku. Říká se jí Čertova brázda a vyoral ji čert pluhem, do kterého zapráhl dva nejkrutější pohůnky majitele zdejšího panství.

Kamenná svatba u Malhostic na Teplicku připomíná svatebčany proměněné v kámen

Kameny také označují a patrně mají i varovat před zlými místy, lidmi či činnostmi. Vrch Principálek (523 m n. m.) u Semil má na vrcholu čtyřmetrový čedičový kámen označující někdejší popravčí místo. Jeden z nevinně odsouzených chtěl jako důkaz své nevinoty otisknout do kamene svůj obličej, a když se tak stalo, byl osvobozen. Poblíž Znojma stojí u Havraní skály zkamenělý vůdce lupičů, který na tomto místě zavraždil rytíře a jeho syna a také poustevníka, který ho před smrtí proklel a proměnil v kámen. Severně od Třebíče je osada Pocoucov, kde mají stojící kámen, který má být zkamenělou bábou kořenářkou. Ta se nechala tak zlákat zlaťáky, že zabíjela lidi, kteří k ní přišli žádat o pomoc při nemocech. U Břvan na Lounsku mají názorný příklad pro ty, kteří pracují ve sváteční den. I se svým pánem, který je k tomu nutil, tu zkameněli a na své vysvobození musí čekat do soudného dne. Lokálně se říká Kamenní mužičci a jde o roztroušené balvany připomínající schýlené nebo stojící lidské postavy. Na zalesněném vrchu Kumperk nad Jevíčkem leží u dvou jam dva velké balvany. Podle pověsti jde o hledače pokladů, kteří tu skutečně

To opravdu nevypadá na dílo přírody – a přesto to příroda dokázala

vykopali truhlici plnou zlata a šperků, ale protože jeden z nich porušil příkaz a promluvil, poklad se propadl do země a hledači se proměnili v kámen. Tak trochu netradičního „hříšníka“ lze spatřit u obce Velká Roudka na Blanensku. Prý tu kdysi žil zlý obr, který pojídal lidi. Jednou šlo kolem deset dětí, obr jich devět spolkl, ale desáté se stačilo schovat. Spolknuté děti škrábaly rabiáta v břiše tak dlouho a tak silně, až zemřel. Zůstalo po něm jen zkamenělé obrovské srdce a kolem něj devět malých srdíček. Útvaru se říká Obří srdce.

Velmi často kameny připomínají osamělé kameny panny, které různým způsobem zhřešily. Na severním úpatí Bukové hory (683 m n. m.) na Ústecku je balvan připomínající tvarem bujné ženské poprsí. Pověst vypráví, že jde o dívku, kterou proklela její babička za to, že místo na mši svatou odešla do lesa na jahody. Na Litoměřicku mají hned dvě Zkamenělé panny – první stojí u Řepčic na svahu vrchu Panna (594 m n. m.) se zbytky hradu a v kámen se ona panna proměnila proto, že se odmítla pomodlit. Druhou najdeme u nedalekých Žitenic – tu prý pro její lenost zaklela vlastní matka. Další Zkamenělou pannu mají u obce Osobovy poblíž Nepomuku na Plzeňsku. Prý jde o dceru loupeživého rytíře, který se rozhodl provdat ji za toho, kdo splní tři velmi těžké úkoly. Jak už to bývá, dokázal to jen čert a chtěl si svou budoucí ženu odnést do pekla. Ale protože šlo o dívku ctnostnou a bohabojnou, hrůzou zkameněla a čert ji shodil na zem. U Rýnovic na Liberecku mají dokonce tři zkamenělé panny v podobě skalisek nazývaných Panenské kameny. Mělo jít o bezbožné dcery místního sedláka, které místo mše svaté pracovaly na poli a byly za to potrestány.

Těžko říci proč, ale nejčastěji – alespoň podle počtu zkamenělců – zhřešili a zkameněli ovčáci, pastýři a pasáči, často i se svým stádem. Nikdo neví, proč kletba dopadla i na nevinné ovce, krávy či jiná zvířata, ale protože v tom jistě byly nečisté síly, odpověď raději nehledejme. U Branné na Šumperku a Častrova poblíž Kamenice nad Lipou se v kámen proměnili pastýři, kteří pohrdli chlebem neboli božím darem, v Hluboké nad Vltavou a Myslíně u Březnice bylo důvodem ke zkamenění pastýře i stáda to, že nehorázně klel, v Oslavanech mělo jít o pasáčka, prokletého i se stádem zlou macechou (ale jiná verze tvrdí, že jde o jeptišky z místního kláštera, které sem utekly před vojáky a modlily se, ať se raději promění

Náš nejznámější vztyčený kámen, Zkamenělý pastýř, stojí u Klobuk

v kameny, než aby padly těm ukrutníkům do rukou), v Libčicích u Prahy zaklel stařec nejen zlého ovčáka, ale i jeho ovce, a dokonce psa, v Tismicích na Českobrodsku a v Radčticích poblíž Bechyně kletbu vyslovila zlá selka, protože se pastýř zpozdil na pastvě a u známého hradu Svojanov zaklel mladého pasáčka a ovce zlý hradní pán spolčený s čertem. V Petrovicích u Rakovníka potkalo zkamenění stádo a ovčáka za to, že pošťval na chudáka svého psa a u Zlatých Hor se kamenem stal zlý syn pastýře, s nímž si otec nevěděl rady – patrně proto bylo tentokrát ušetřeno stádo. V Zelené Hoře u Nepomuku mají dokonce zkamenělého pastýře se stádem ovcí, které ve výroční den své proměny v kámen (důvod toho neznáme) na chvíli ožijí a pastýř vydává srdceryvné výkřiky. V Čejově poblíž Humpolce zkamenělo pouze stádo – stále se rozbíhalo a pastýř zaklel: „Čert vás vezmi!“ A tak se i stalo...

Naše putování po kamenech zakončíme u velkého balvanu ležícího pod křížem u cesty mezi Červenou Řečicí a osadou Rovné na Pelhřimovsku. Místní pověst vypráví, že kámen se jednoho dne z ničeho nic objevil na dvoře místního sedláka. Ten ve zlosti popadl bič a kámen se začal sám kutálet až na místo pod křížem, kde je k vidění dodnes.

Terminologie megalitických památek

Abychom si na dalších stránkách dobře rozuměli, musíme se seznámit s odbornými termíny, které budeme používat.

Megalit

Je základní termín, který vznikl spojením dvou řeckých slov „megas“ (velký) a „lithos“ (kámen) a jde o obecný pojem představující souborné označení od velkých vztyčených jednotlivých kamenů až po složité kamenné komplexy. Měly být vztyčovány a budovány zhruba v rozmezí let 6000 až 1000 př. n. l., tedy přibližně od poloviny mezolitu (střední doba kamenné) přes neolit (mladší doba kamennou) a eneolit (pozdní doba kamennou) až do konce doby bronzové. Obecně se dělí na dvě základní skupiny: **jednotlivé kameny** vztyčené samostatně či do formací a na **vázané stavby** sestavené z velkých kamenů kladených na sebe. Stavby, které kombinují megalitickou techniku s jinou, jsou odborně nazývány **mega-xylické**, pokud je kámen nahrazen dřevem, hovoří odborníci o stavbách **megadendrických**.

Jednotlivé kameny

Megality mají podle svého typu různé pojmenování. Mezi tzv. **jednotlivé kameny** patří:

Menhir (z keltského „men“ neboli kámen a „hir“ čili dlouhý, tedy dlouhý kámen) je v pravém smyslu monolit použitý v přírodním stavu. V obecnějším významu se používá pro samostatně stojící, svisle zapuštěný, hrubě opracovaný velký blok horniny s jedním rozměrem značně převyšující ostatní. Může být neotesaný nebo jen hrubě opracovaný. Nejvyšší menhir v Evropě je v Brisé u Locmariaquer v Bretani, jmenuje se „Le grand manhir brisé“ či „Er grah“ a je dlouhý 21 metrů při

Menhir neboli vztyčený kámen

váze okolo 350 tun. Typickým příkladem našeho menhiru je Kamenný pastýř u Klobuk.

Druhem menhiru je **vizir**, který mohl sloužit jako „zaměřovač“ pro určování poloh hvězd, Měsíce či Slunce, často v návaznosti na jiné megalitické objekty. Jako příklad českého viziru si uvedme tzv. Špičácký vizir u Kounova, který je plánovitě umístěn vzhledem k poloze místních kamenných řad.

Kamenná stéla se podobá menhiru, bývá ale štíhlejší a zpravidla je umístěna na hrobě. V hrubém obrysu někdy připomíná lidskou postavu. Klasickou kamennou stélou je kámen nalezený v keltské svatyni v Libenicích u Kolína.

Kamenná řada či **alej** je seskupení jednotlivých kamenů do jedné nebo více řad. V Čechách jsou nejznámější kamenné řady u Kounova.

Kromlech či také **cromlech** pochází z keltštiny a je spojením slov „crom“ neboli křivý a „lech“, tj. kámen. Jde o formaci vztyčených kamenů okrouhlého půdorysu, která může mít tvar kruhu, oválu, elipsy, neúplného kruhu nebo jen polokruhu. Někteří badatelé ji považují za druh rondelu.

Kamenná stéla z Libenic

Kamenná řada

Kromlech neboli kamenný kruh

Rondel neboli objekt typu henge

Zvláštním typem kromlechu jsou **skotské kruhy** s ležatým kamenem. Kromlechy najdeme především na Britských ostrovech.

Rondel či v poslední době stále častěji používaný název **henge** označuje kruhovou formaci tvořenou trility a menhiry, obklopenou na vnější straně valem, někdy i příkopem, které protínají zpravidla čtyři průchody. Val může být doplněn dalším kamenným kruhem. Nejznámější je komplex menhirů a kamenných kruhů u britského Salisburu.

Vázané stavby

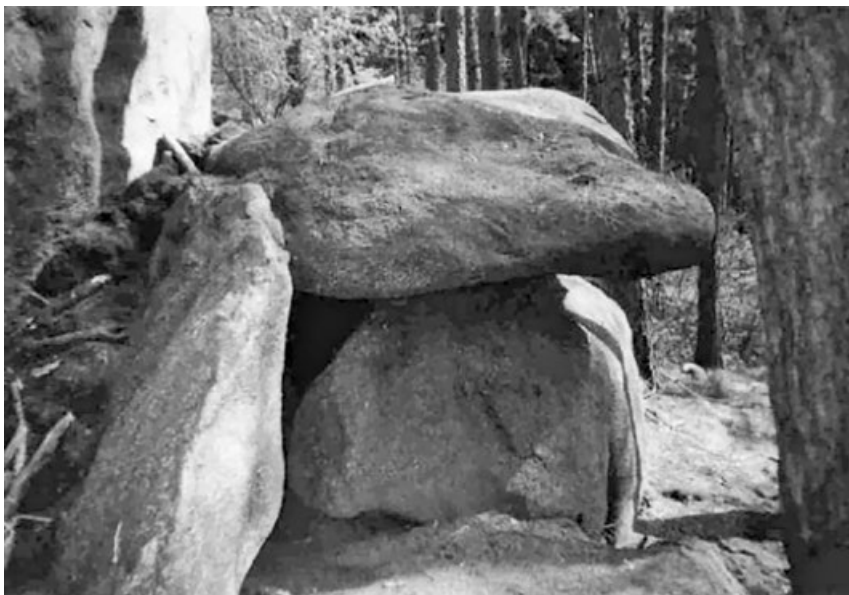
Trilit, jehož pojmenování pochází z řeckého „tri“ čili tři a „lithos“ neboli kámen, doslovně znamená „trojkámen“ či „tříkámen“. Je tvořen dvěma opracovanými vztyčenými kameny s kamenným překladem spojenými žlaby a čepy. Stojí o samotě. Představuje základní architektonický systém dvou pilířů a překladu, jemuž se říká architrávový. Nejvíce trilitů je v Bretani a z „trojkamenů“ je tvořena i část slavného Stonehenge. U nás zatím žádný trilit nalezen nebyl.

Trilit se vztyčeným kamenem

Dolmen (z keltského „dol“ – stůl a „men“ – kámen, tj. kamenný stůl) je stavba tvořená několika vztyčenými kameny s vodorovným překladem z velkých nepravidelných kamenných bloků, které vytvářejí a uzavírají komoru. Podle typu se dolmeny dělí na portálové, vchodové hroby a další. **Demidolmen** je tvořen dvěma kameny, jeden konec delšího je opřený

o zem, druhý o vedlejší nižší kámen. **Skříňový hrob** je komora tvořená stejnou konstrukcí jako klasický dolmen, ale zapuštěná do země. **Chodbový hrob** je obdobou skříňového, ale ke komoře vede dlouhá přístupová chodba. **Galeriový hrob** je další variantou skříňového, jeho komora je však podobná chodbě a má ve stěnách boční komůrky, jimž se říká galerie.

Dolmen

Transeptová komora se podobá chodbě o složitém půdorysu, skládá se z osově chodby a příčných komor. Několik dolmenů, vytvořených z mohutných balvanů, kladených buď užší stranou vedle sebe (aby vznikla stěna), nebo naležato, širší stranou na sebe (tvoří překlady vchodů), vytváří **komorový komplex**. V některých případech mohou kameny kladené naležato tvořit svrchní zakončení stěn.

Klasický dolmen v Čechách ani na Moravě a ve Slezsku nenajdeme, typické jsou pro západní a severní Evropu a pro Korejský poloostrov. Demidolmeny jsou nejčastější ve Walesu. Skříňový hrob byl u nás objeven v Trstěnicích na Znojemsku. Chodbové hroby jsou nejčastěji v Bretani

a ve Švédsku, galeriové hroby na Britských ostrovech, stejně jako transeptové komory. Komorové komplexy najdeme v podobě neolitických chrámů na Maltě.

Za megality bývají často označovány také **ochranné fortifikace**. Jde o opevnění budovaná z velkých kamenných bloků naskládaných na sebe, aby chránila zpravidla nejkritičtější místo obrany. Vedle řeckých Mykén či tzv. nuraghi na Sardinii je nejvíce těchto staveb v Peru, Bolívii i dalších zemích Latinské Ameriky.

Svět plný megalitů

Klasické megalitické monumenty se v Evropě ponejvíce vyskytují na Britských ostrovech, na kontinentu v asi 300 kilometrů širokém pásu táhnoucím se podél evropského pobřeží od Středomoří až po Skandinávii. V oblasti mezi řekami Rýn a Labe zasahují i do střední Evropy, území České republiky je jejich nejvýchodnějším cípem. Megality však najdeme i na dalších kontinentech – v severní Africe, na Předním i Dálném východě, Indickém poloostrově, v Austrálii a Pacifiku i na území Severní, Střední a Jižní Ameriky. To podporuje názor většiny badatelů, že počátky vztyčování a výstavby megalitů nesouvisí s jednou konkrétní etnickou skupinou či kulturou a často používaný pojem „megalitická kultura“ je nepřesný a nevědecký, protože označuje řadu vzájemně nesouvisejících pravěkých kultur od neolitu po dobu bronzovou, jejichž jediným společným znakem jsou stavby budované převážně z velkých kamenů a kamenných bloků. Stejně tak neexistují ani žádný ucelený „megalitický okruh“ či „megalitická rasa“ jako univerzální nositelka „megalitické kultury“ či „megalitické náboženství“. Uvažovat lze pouze o souvislosti s určitými okruhy náboženských představ, popřípadě rituálů.